
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

SZENTELEKY NÉMETH LÁSZLÓ AJTAJÁN KOPOGTAT, ÉS BEBOCSÁTÁST NYER

UTASI CSABA

Indulásakor a *Kalangya* a „vajdasági kalászkok” egybegyűjtésére összpontosított, anélkül hogy irodalmunk kötődéseinek jelentőségét kellőképp nyomatékosította volna. Programadó cikkében Szenteleky egyfelől a mind „virágosabb, lombosabb” alföldi akác ápolására, másfelől a jugoszláv irodalmak kiváló értékeinek bemutatására helyezte a súlyt, ám a magyar irodalommal létesítendő kapcsolatok fontosságáról, alkalmasint politikai megfontolásból, egyetlen szót sem ejtett. Így aztán a magyar irodalom és a *Kalangya* kapcsolata elég egyoldalúan is alakul az első periódusban. A folyóirat kritikussai, kritikát is író munkatársai több-kevesebb rendszerességgel figyelemmel kísérik a magyarországi könyvkiadást, magyar írók művei azonban csak nagy ritkán, szinte véletlenszerűen bukkannak föl a lap hasábjain, annak a jeleként, hogy Szenteleky nem kutatja a közvetlen együttműködés módozatait. Ettől már a közöny, még inkább az esetleges visszautasítás is eltántorította, hiszen a *Kalangya* indulása után egyetlen jelentősebb magyar író sem kereste föl bátorító szóval szíváci magányában.

Németh Lászlóval mégis kivételt tett. Amikor 1932 őszén a *Tanú* első száma megjelenik, csaknem olyan elragadtatással olvassa, mint néhány évvel korábban Julien Benda könyvét. Azon frissiben reagál is a vállalkozásra, s följajzottságában elvéti a „magyar szellemi erők organizátorá”-nak nevét. „Ismered Németh Andor revüjét, a *Tanút*? Nagyszerű! Ő maga írja az egészet, óriási horizont, hetyke bátorság, finom meglátás, sokszínű ötletesség. Nagyon tetszik” – írja lelkendezve Szirmai Károlynak október elején, néhány nappal később pedig Csuka Zoltán figyelmébe ajánlja a „legkiválóbb mai magyar kritikuss”-t, és buzgón előfizetőket kezd gyűjteni a folyóiraatra. A *Tanú* tehát

Elhangzott a Szenteleky Napok szíváci rendezvényén, 2001. október 6-án

erős impulzust ad Szenteleky más jellegű, már a helyi adottságok következtében is kisebb sugarú, de úgyszintén önállóságra törekvő intencióinak. Érthető hát, hogy tétovázás nélkül Németh Lászlóhoz fordul kéziratért, aki postafordultával megküldi *A kapitalizmus alkonya* című tanulmányát, ellenszolgáltatásként csupán annyit kérve tőle, hogy a *Kalangyában* emlékezzen meg a *Tanúról*. Minthogy mindennemű megalkuvás nélkül már kialakult nézeteit kell papírra vetnie, az ismertető nem okoz gondot Szentelekynek.

Kisesszéje a magyar kritikairodalom nagy reménységeként köszönti Németh Lászlót, akinek értékét „nemcsak szokatlanul széles látóköre, éles, friss tekintete, hatalmas műveltsége, biztos intuíciója, hanem bátorsága is biztosítja”. Nagy nyomatékkal emeli ki, hogy az „örök függetlenségi vágy, a semmiféle megalkuvást, a tisztátlan szomszédságot meg nem tűrés” csakis egy olyan önálló folyóiratban található „magának való tiszta talajt”, amilyen a *Tanú*, majd végül azért fohászodik, hogy az „írás mai zűrzavarában” Németh Lászlónak legyen minél több ereje a „kartellen kívüli állapot szenvedéseihez”.

Szenteleky lelkesedését azonban nem csupán a *Tanú* anyaga táplálta, hanem egy merőben szubjektív mozzanat is. A húszas évek végén, amikor kisebbségi eszmélkedése még nem nyert határozottabb kontúrokat, a kritikát „önálló művészi alkotás”-nak tartotta, amelynek „jóságát és nagyszerűségét az értéktételek világosságában, szépségében és meggyőző, megjelentető erejében” kell keresni. A harmincas évek elején eltávolodik ebbéli meggyőződésétől, a kritika szerepét ekkor már a vajdasági elkötelezettség afirmálásában jelöli ki, majd tovább szűkítve a kört, váltig hangoztatja, hogy a kritikus feladata nálunk „nem lehet ítéletmondás, hanem egyedül az író vagy írás értékeinek nyugodt, objektív megállapítása”, illetve hogy „kritikánk első és legfőbb kötelessége a megértés. A környezet, a kisebbségi sors megismerése és figyelembe véve”. A kritika tekintetében tehát hasonló folyamat játszódott le Szenteleky gondolkodásában, mint a helyi adottságokkal való megbékélése terén. Azzal párhuzamban, hogy a materiális javaknak élő, zsíros, disznóólszagú bácskai táj kisedet irodalmának szolgálatába állt, miközben egyfolytában a szellem fényteli világai után sóvárgott, lépésről lépésre programos követelménnyé tette a megalkuvó, elvtelen, a „tisztátlan szomszédság”-ot de mennyire megtűró kritika ápolását is, ám a legelső markánsabb jelre fölhorgadt benne a „kartellen kívüli” függetlenség kivívásának vágya, tudván tudva persze, hogy hátralevő idejében ez a vágy már semmiképpen sem teljesülhet.

Mindemellett nem téveszthetjük szem elől azt sem, hogy Szenteleky egzaltációját a közlésre megkapott tanulmány alaptételei is fűtötték. Németh László ugyanis a „társadalmat tömeggé süllyesztő”, az emberi egyedeket szolgálalkú gépkerékké lefokozó kapitalizmustól éppúgy idegenkedik dolgozatában, mint a „tizenkilencedik század dogmatikájával” élő társadalmi forradalomtól; az

amerikanizmustól éppúgy, mint a marxi szocializmustól, s már ekkor a minőség forradalmát, vagy ahogy később mondja: a minőségszocializmust, a „rendezett vállalkozások Janus-arcú tanát” véli célravezetőnek. Egy lehetséges harmadik út képletét körvonalazza tehát, amely voltaképp rimel Szenteleky koncepciójával, hiszen a kisebbségi béklyók szorításában ő is a jobb- és baloldali társadalmi mozgalmaktól távol, köztes úton véli megteremthetőnek a magasabb nívójú honi irodalmat.

Túlzás nélkül állítható, hogy Szenteleky és Németh László szellemi találkozására két háború közötti irodalmunk fényes pillanatainak egyike, amely termékeny együttműködést ígért. Az együttműködés azonban váratlanul elmaradt. A Szenteleky szerkesztette *Kalanyában* újabb Németh-írás nem jelenik meg, Szenteleky levelezésében a *Tanú* írójának neve 1933 januárjától az év júniusáig föl sem bukkan, mi több, amikor Szenteleky a Mártonhegyi szanatórium lakójaként Proustot szeretné olvasni, nem Németh Lászlóhoz fordul segítségért, kinek Proust-tanulmányait épp a *Tanúból* ismeri, hanem Szirmai Károlynak írja meg Verbászra, hogy *Az eltűnt idő nyomában*, sajnos, egyetlen pesti kölcsönkönyvtárban sem található meg.

A kettejük között beállt csöndnek nyilván több oka volt. Közülük egyet, a talán legfontosabbat, megbízható adatok híján is meg lehet nevezni. A *Nyugat* 1933. februári számában Babits Mihály kritikát tesz közzé a *Tanúról*, amelyben jó adag íroniával elveri a port a fiatal polihisztoron. Egy kis „bátyai mosollyal” „hideg és többnyire terhelő tanúnak”, sőt bírónak nevezi, aki „szenvedélyében már-már az egész világ fölött ítélkezne”, csak önmaga és elméletei fölött nem, mert azokat mértékül használja. Írásaiban így a „magas műbírálat mellé valami cselédszoba- és hátsólépcsőszerű kritika férkőzik”. Annál inkább, mert hitlen lett korábbi, klasszikus elveihez, s „mű helyett az embert bírálja, már nem is írásai, hanem irodalmi helyzete s kínálkozó föltevések, sőt pletykák alapján”. A „bátyai” mélyütések után Babits képletesen magasra emeli mutatóujját, és az irodalmi hierarchia védelmében arról beszél kioktatón, hogy a szellem röpte olyan, mint a darvaké, mindig V formájú, csak kevesen szállnak elől. A kritikusknak épp ezért vigyáznia kell, hogy a V össze ne kuszálódjon, „mert különben a dicső röpülés szelek játéka lesz”.

Németh Lászlót természetesen telibe találja a kritika, amiről mi sem tanúskodik meggyőzőbben, mint hogy bő öt évvel később, még mindig sebeit nyalogatva, „következményeiben talán a legsúlyosabb magyar nyelvű műbírálat”-nak nevezi a babitsi leckét. A legnagyobb gondot azonban nem hiúságának megtépázása, becsvágyának és terveinek kiskorúsítása okozza számára, mint gondolhatnánk, hanem az a társadalmi hatás, amely Babits „kurátori enciklikája” nyomán csakhamar körülfogja. Az íróársak zöme máról holnapra begombolkozik, Kosztolányi pl., aki a *Tanút* nem titkolt rokonszenvvel fogadta,

gyorsan eltávolodik tőle, az olvasók pedig elnémulnak, hiszen, mint a *Tanúévekben* olvassuk, „senki sem szereti, ha kiderül, hogy naivul lelkesedett”.

Noha Szentelekyt nem érik el a *Tanú* körül támadt vihar hullámai, biztosra vehető, hogy a Babits-kritikát olvasva egy kicsit maga is a naivul lelkesedők között érezte magát. Németh Lászlóról alkotott véleményét a „kurátori enciklika”, igaz, nem másíthatta meg, ám hatására kissé bizonytalanáá, tanácsalanná vált, múltó feszélyezettség lett úrrá rajta.

Kettejüknek azonban mégis találkozniuk kellett. Amikor Szirmai Károly kézhez veszi Szenteleky már említett levelét, nyomban kérelemmel fordul Németh Lászlóhoz, hogy látogassa meg íróházaát a sanatóriumban, s ha teheti, vigyen neki néhány Proust-kötetet. Németh László aztán 1933. június 24-én föl is keresi Szentelekyt, s egy árnyas pihenőerkélyen elbeszélget vele. Miután augusztus végén hírt kap róla, hogy a maréknyi vajdasági magyar író vezére meghalt, találkozásuk emlékéét *Látogatás Szenteleky Kornélnál* címen örökíti meg. Az írást habozva küldi el a *Kalangyának*, nem tudja megítélni, elfogott-e „csak egy vonást is Szentelekyből”, hiszen nem is ismerte, kritikai munkásságából pedig alig olvasott valamit.

Aggodalma azonban fölösleges volt. A szépprózai helyzetteremtés eszközeit is alkalmazó, vallomásos esszé maradandó képet ad a haldokló Szentelekyről. Egyfelől mindvégig a látogató benső küzdelmét, afölötti zavarát és lelki-furdalását érzékelteti, hogy a gyönyörű nyár eleji napon ruganyosan és boldogan lépett a halálra ítélt beteg elé, másfelől viszont Szentelekyt látatja, amint annak az embernek hűvös, tárgyilagos szomorúságával néz maga elé, akinek agyát már nem homályosíthatja el a tüdőbajosok optimizmusa, aki oly nyugodtan, pontosan és szerényen beszél, mintha valamely bizonyítást vezetne le – „tulajdon halálának bizonyítását”. Az esszében e között a két pólus között jön létre az a feszültségteli tér, amelyben Szivácról, a hosszú bácskai faluról, az *Ákácok alatt* című novellaantológiáról, a vajdasági magyar irodalom távlatairól, Rousseau-ról, Csokonairól, Fazekas Mihályról és arról a Tóth Árpádról esik szó, aki halála előtt ugyanebben a sanatóriumban élt, s virágokat gyűjtve kószált a budai lankákon.

A találkozásról természetesen maga Szenteleky is megemlékezik. Fáradtsága, levertsége gátolja abban, hogy irodalmi formát adjon benyomásainak, ennek ellenére az a néhány sor, melyet az emlékezetes júniusi napról Szirmai Károlynak ír, megérdemli, hogy idézzem: „... szombaton itt volt Németh László, két kötet Proustot is hozott magával. Nagyon jólesett látogatása, eleven és bensőséges szellemisége. Több mint egy óráig időzött nálam, nagy sietséggel végigszáguldottunk a világirodalom óceánján, s a végén megrekedtünk a magyar pocsolýákban”. Majd ehhez hozzáfűzi: „Németh László kissé húzódozott,

amikor arra kértem, hogy könyveinkről írjon. Úgy látszik, rosszat nem akar írni, s előre tudja, hogy magas mércéjét egyikünk se éri el.”

Szenteleky ez utóbbi megjegyzése fájó pontot érint. Szirmaival együtt mindig is azt szerette volna, ha Németh László figyelmet szentel ritka kiadványainak. S Németh László természetesnek is vette ezt az igényt. Már a *Kalangya* indulása előtt, 1932 januárjában arról biztosította Szirmait, hogy bármikor szívesen áll a jugoszláviai magyar írók rendelkezésére, s örül, ha „igaz erőik felismerésében” segítségükre lehet. Ezt az ígéretét később több ízben megerősíti, de végül csak Herceg János első novelláskönyvéről ír.

Meghátválása mégsem zavarta meg a kapcsolatok további alakulását. A Szirmai szerkesztette *Kalangyában* egész sor Németh László-írás jelenik majd meg, köztük olyanok is, melyeknek eredeti változata ma is csak folyóiratunk megsárgult lapjain olvasható. Az együttműködésnek ez az újabb periódusa azonban túlmutat mai összejövételünk témáján.